

CONSIGNATIE BIJ DE GENTSE SCHEPENBANKEN TIJDENS HET ANCIEN RÉGIME

Een studie van het fonds Vreemde Steden in het Stadsarchief Gent¹

Wout Saelens

‘Série de documents et registres divers de villes autres que Gand, classée par ordre alphabétique de noms de ville. Il en sera fait un inventaire spécial destiné à être communiqué aux administrations qui voudraient faire des échanges.’²

Zo omschreef de Gentse stadsarchivaris Victor Vander Haeghen kort en nogal sec de ‘reeks’ Vreemde Steden in 1896. Samen met de Familiepapieren sluiten de Vreemde Steden zijn *Inventaire des Archives de la Ville* af. Beide archieven balanceren dan ook letterlijk op de rand van het stadsarchief.³ Dat is zeker voor de Vreemde Steden het geval aangezien die enkel ‘vreemd’ archief huisvesten. Het gaat om allerlei archiefbescheiden uit andere steden of gemeentes die in de vroegmoderne tijd als bewijsmateriaal naar de Gentse schepenbanken zijn gehaald via de zogenaamde consignatie (ook wel: sekwestratie). Bovendien werden de Vreemde Steden en de Familiepapieren op het einde van de negentiende en begin twintigste eeuw verder aangevuld met stukken die om uiteenlopende redenen in het stadsarchief waren terechtgekomen, bijvoorbeeld via schenking, aankoop of ruil.⁴ Strikt

---

¹ Dit artikel is een herwerking van mijn masterscriptie Archivistiek: W. Saelens, *Het proces van consignatie bij de Gentse schepenbanken tijdens het Ancien Régime. Een case study van het fonds Vreemde Steden in het Stadsarchief Gent*, Brussel (onuitgegeven masterscriptie Vrije Universiteit Brussel), 2016. Ik dank Pieter-Jan Lachaert, mijn stagebegeleider, Karel Velle, mijn promotor, en Elien Doesselaere en Timo Van Havere voor hun hulp en suggesties, alsook de jury van de HMGOG voor haar commentaar op eerdere versies van dit artikel.

² V. Vander Haeghen, *Inventaire des archives de la ville de Gand. Catalogue méthodique général*, Gent, 1896, p. 251.

³ T. Van Havere, *De droom van een archivaris. Een analyse van de constructie van het stadsarchief van Gent en zijn collecties tussen 1800 en 1930*, Brussel (onuitgegeven masterscriptie Vrije Universiteit Brussel), 2013, p. 224 en pp. 225-227 (promotor: G. Janssens).

⁴ *Ibidem*, 218-219.

gezien vormen ze op die manier geen reeks maar een fonds.⁵ Dat maakt dat veel verloren is gegaan van de originele structuur en oude orde van dit archief. Tot op vandaag blijven zowel de Vreemde Steden als de Familiepapieren een klein mysterie binnen het Gentse Stadsarchief. Doorgaans worden de archiefstukken dan ook als ‘onaanwijsbaar en onduidelijk’ aangeduid.⁶ Meer dan een eeuw na Victor Vander Haeghen’s oproep voor een ‘speciale inventaris’ wordt het dus stilaan tijd om het fonds Vreemde Steden en zijn ontstaan in relatie met andere reeksen en fondsen beter in kaart te brengen. Bovendien blijft de consignatie tijdens het Ancien Régime meer algemeen een minder bestudeerd fenomeen onder archivarissen en historici en wordt het doorgaans geïnterpreteerd vanuit de moderne definitie waarbij consignatie wordt opgevat als de gerechtelijke bewaargeving van gelden of andere goederen, vooral bij faillissementen, erfenissen of schuldvorderingen. Nochtans concludeerde Elie Doesselaere in haar uitstekende studie over de Insolvente Boedelskamer van Antwerpen dat de Antwerpse consignatie mee aan de grondslag moet hebben gelegen van dit uitzonderlijke en heterogene fonds in het FelixArchief dat veel meer dan alleen faillissementen bevatte zoals lang gedacht.⁷ Hoe zat dit juridische proces met zijn diverse stadia dan precies in elkaar? Welke plaats had het binnen de interne werking van verschillende gerechtelijke instanties in het Ancien Régime zoals de vele schepenbanken in het graafschap Vlaanderen en hertogdom Brabant? En hoe heeft de consignatie bijgedragen tot de archiefvorming van deze instellingen? In dit artikel bestudeer ik de consignatie aan de hand van het fonds Vreemde Steden in het Stadsarchief Gent. Op die manier wil ik een beter zicht krijgen op de consignatie als proces binnen de archiefvormende uitoefening en werking van de rechterlijke bevoegdheden van een belangrijke middeleeuwse en vroegmoderne archiefvormer: de schepenbanken van Gent.

De huidige constructie van de Vreemde Steden gaat terug tot het begin van de 19de eeuw, wanneer op de zolder van het Gentse stadhuis, waar de stadsarchieven tot 1931 werden bewaard, een enorme collectie archieven van de oude schepenbanken van de stad werd aangetroffen.⁸ In 1819-1821 had men reeds drie archief-

⁵ Een ‘archieffonds’ is ‘een in dezelfde archiefbewaarplaats berustende groep gelijksoortige of verwante archieven’: A.J.M. Den Teuling, *Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen*, 's Gravenhage, 2007, 10.

⁶ K. Papin, ‘Het fonds Vreemde Steden in het stadsarchief van Gent. Inventaris van de bronnen voor de Vlaamse en Franse Westhoek’, *Westhoek*, 2005, p. 6.

⁷ E. Doesselaere, *Archiefvormer, bewaarplaats of constructie? Een onderzoek naar de context van de Antwerpse Insolvente Boedelskamer*, Brussel (onuitgegeven masterscriptie Vrije Universiteit Brussel), 2011 (promotor: E. Put). Haar verhandeling werd gedeeltelijk uitgegeven: E. Doesselaere, ‘What’s in a name? Een onderzoek naar de context van de Antwerpse Insolvente Boedelskamer’, *Meta*, 4 (2012), pp. 8-13.

⁸ Zie R. De Herdt en J. Vannieuwenhuysse, *Historie op perkament: op zoek naar het verleden in het Gentse Stadsarchief*, Gent, 1988, pp. 7-13 voor een korte kroniek van de belangrijkste data in de geschiedenis van de Gentse archiefdienst vanaf zijn oprichting in 1817.

zalen ingericht, waaronder de ‘salle des consignations’.⁹ Het ging om ‘sequesters en consignatiestuks’ van vooral de 17de en 18de eeuw: archiefstukken die in die periode door één van de griffies van de schepenen van de Keure en van Gedele binnen lopende rechtszaken geconsigneerd waren, dit wil zeggen in bewaring gegeven zodat ze als bewijslast konden worden ingezet en aan de tegenpartij ter inzage gelegd.¹⁰ De gerechtelijke bewaargeving van gelden, wat vandaag vaak wordt begrepen onder ‘consigneren’ of ‘sekwestreren’, stond in de vroegmoderne tijd dan weer eerder bekend als ‘namptieren’ en maakte deel uit van een andere archiefvorming. Het Gentse consignatiearchief was in het stadhuis volgens Vander Haeghen alfabetisch gerangschikt op naam van de families die in de geschillen als partij optraden.¹¹ Het grootste deel ervan bleef aanvankelijk op zolder liggen, totdat Vander Haeghen ze rond 1890 integraal naar het stadsarchief liet overbrengen.¹² Daar werden de consignatiestukken vervolgens op een ietwat ongelukkige manier over twee afzonderlijke archieffondsen verdeeld: de Vreemde Steden en de Familiepapieren die respectievelijk het ‘uitheemse’ en het ‘inheemse’ archief kregen toebedeeld. Dat het consignatiearchief over zowel Gents als niet-Gents archief zou beschikken, is natuurlijk maar een halve waarheid. De fondsen Vreemde Steden en Familiepapieren huisvesten namelijk allebei Gents (en dus geen ‘vreemd’) archief – dit is: door de Gentse magistratuur gevormd archief uit hoofde van zijn activiteiten – maar hun inhoud behandelt inderdaad Gentse en niet-Gentse materies. Op die manier zijn echter heel wat dossiers uit elkaar gehaald. Bovendien werden de Vreemde Steden bij hun verhuis naar het stadsarchief niet langer alfabetisch gerangschikt op naam van de betrokken partijen – wat wel nog het geval was met de Familiepapieren – maar geordend per (historische of moderne) stad, gemeente, heerlijkheid of streek waarover de archiefbescheiden handelden, alsof die telkens op slechts één specifieke plaats betrekking zouden hebben gehad. Een lijst met de plaatsen van de Vreemde Steden van kort voor 1900, toen ze werd ingebonden, vermeldt op drie na reeds alle 369 plaatsen die nu nog in het fonds zitten.¹³ Het betreft vooral Vlaamse gemeenten met daarnaast een klein aantal stukken over Nederlandse en Franse gemeenten. Een dergelijke topografische klassering blijkt door de archivarissen trouwens al eerder toegepast. De oudste vermeldingen van ‘vreemd’ archief op de zolder van het stadhuis vinden we namelijk terug in de jaarverslagen van het

⁹ C. Parmentier en A. Van Lokeren, *Notice sur le dépôt des archives de Gand*, Gent, 1835, p. 14.

¹⁰ Vander Haeghen, *Inventaire*, p. 250.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Van Havere, *De droom van een archivaris*, pp. 48-49.

¹³ Stadsarchief Gent (hierna: SAG), Reeks 97, nr. 83.

stadsarchief van 1849-1851, toen Prudens Van Duyse stadsarchivaris was.¹⁴ Mogelijk gebruikten diens voorgangers ook al een gelijkaardige manier van ordenen.¹⁵

Verwant aan de Vreemde Steden en Familiepapieren zijn de archieffondsen Familiefonds Handboeken en Genealogieën.¹⁶ In het eerste fonds van ongeveer dertien strekkende meter zijn de handboeken van de geconsigneerde dossiers opgenomen. Oorspronkelijk behoorden die tot de Familiepapieren, maar ‘omdat men van oordeel was dat de handboeken door hun uniformiteit en belang binnen het geheel van het familiefonds een specifieke plaats innamen en dus beter apart geïnventariseerd konden worden’, hebben de archivariissen in de loop der jaren ze van de Familiepapieren losgemaakt.¹⁷ De Genealogieën – ongeveer één strekkende meter – bevatten ‘diverse stukken en aantekeningen betreffende families, schetsen en tekeningen van familiewapens, enz.’ die deels uit de Familiepapieren zijn gelicht en daarom ook vaak betrekking hebben op (delen van) dossiers of losse archiefbescheiden van consignatie.¹⁸ Dat alles heeft uiteraard tot een grote versnippering van de oorspronkelijke consignaties geleid die zich vandaag over een zestal archiefreeksen en -fondsen uitstrekken: de Vreemde Steden, de Familiepapieren, het Familiefonds Handboeken, de Genealogieën, en de twee griffies van de Keure en Gedele, de eigenlijke archiefvormers.

Mijn bedoeling is om hier het ontstaan van de Vreemde Steden in relatie tot de aanverwante reeksen en fondsen in het stadsarchief te reconstrueren. Op die manier wil ik een beter zicht krijgen op de archivalische samenstelling teneinde dit fonds van zo’n twaalf strekkende meter in de toekomst beter te kunnen ontsluiten. De nadruk ligt daarbij op processen van archiefvorming: welke archiefvormers en archiefvormende activiteiten lagen aan de basis van dit archieffonds? Momenteel is de enige toegang voor de Vreemde Steden een voorlopige ‘inventaris’ die louter de plaatsen opsomt waarover het archief in het depot is gerangschikt; van inhoudelijke of zelfs maar formele informatie over de redactionele vorm, omvang of materiële vorm is geen enkele sprake. Dit is trouwens ook het geval voor de Familiepapieren – een fonds van een vierhonderdtal strekkende meter, met ruim zeven-

¹⁴ Zie bijvoorbeeld: SAG, Reeks AR, Jaarverslag van 1849, 29 (Hultse stukken); Jaarverslag van 1850, 26 (Eeklose stukken); Jaarverslag van 1851, 10-11 (Brugse stukken); of Jaarverslag van 1851, 10 (Wondelgemse stukken). Zie ook: Van Havere, *De droom van een archivaris*, pp. 369-372.

¹⁵ Een lijst van de toenmalige Gentse stadsarchivarissen vindt men in J. Decavele en J. Vannieuwenhuysse, *Stadsarchief van Gent: archiefgids. Deel I: oud archief*, Gent, 1983, p. 25.

¹⁶ Zie *ibidem*, pp. 252-253.

¹⁷ J. Van De Wiele en M. Van Doorselaer, *Inventaris van het Familiefonds Handboeken*, Gent, 1985, p. I; SAG, Reeks 97, nr. 89.

¹⁸ Decavele en Vannieuwenhuysse, *Stadsarchief*, p. 253. Zie ook: P.-J. Lachaert, ‘De reeks Genealogieën: kennisgeving met een onvermoede schat voor familiekundigen in het stadsarchief van Gent’, *Vlaamse Stam*, 53 (2017), 394-398.

duizend namen – die ontsloten zijn op de betreffende familienaam. Enkel voor de Westhoek en Zomergem zijn degelijke inventarissen ter beschikking met beschrijvingen op stukniveau.¹⁹ Maar ook deze inventarissen schieten ietwat te kort inzake relaties tussen de verschillende stukken en dossiers onderling en hun verband met andere archiefreeksen en -fondsen.

Eerder dan een poging tot inventarisering, is dit artikel in hoofdzaak een studie van het de Gentse consignatie in het Ancien Régime die aan de basis lag van de Vreemde Steden. Achter archiefvorming liggen namelijk steeds processen, procedures en handelingen ten grondslag waarbij archiefbescheiden tot stand komen. Dit wordt door archivariissen omschreven met de term ‘context’: ‘het geheel van administratief-organisatorische, bestuurlijk-juridische en technische gegevens, waarbinnen de functie van het archiefstuk, archiefbestanddeel of archiefafdeling in relatie tot de activiteiten en taken van de archiefvormer moet worden geïnterpreteerd’.²⁰ Met andere woorden, een archief ontleent zijn ‘betekenis’ aan de rol die het speelde binnen een archiefvormende organisatie. Het is namelijk die organisatie die ‘uit hoofde van haar taken en activiteiten’ archief produceerde. De Gentse schepenen van de Keure en van Gedele zijn hier de archiefvormers ter zake. Als hoogste en centrale stedelijke instelling incarneerden de schepenbanken tijdens het Ancien Régime het feitelijke bestuur en de wet- en regelgeving van de stad. Dit vertaalde zich niet alleen in ruime bestuurlijke en wetgevende, maar ook in rechterlijke bevoegdheden. De schepenen spraken met andere woorden ook recht. Ze bezaten volledige rechtsmacht, dit wil zeggen dat ze instonden voor zowel de hoge, middelbare als lage rechtspraak in respectievelijk criminele, civiele en vrijwillige zaken.²¹ De schepenbanken deden uitspraken in alle mogelijke privaatrechtelijke geschillen en strafzaken, indien die niet waren voorbehouden aan andere rechtbanken zoals vorstelijke rechtbanken, kerkelijke rechtbanken, leenhoven, etc. En het zijn deze rechterlijke bevoegdheden die verantwoordelijk waren voor het tot stand komen van het consignatiearchief dat vooral over burgerlijke en vrijwillige zaken handelt.

In een eerste deel ga ik in op de institutionele werking in het algemeen en op de rechterlijke bevoegdheden in het bijzonder van de Gentse schepenen. Ik ga na wat de archivalische consequenties waren van hun handelingen en taken als organisatie en hoe de consignatie daarin paste. In een tweede deel komt aansluitend dan ook de archivalische indeling van de consignatie aan bod, waarbij een schema van het

¹⁹ Papin, ‘Het fonds Vreemde Steden’; G. Demuyne, ‘Het fonds “Vreemde Steden” in het Stadsarchief Gent (Zomergem als voorbeeld)’, *Vlaamse Stam*, 32 (1996), 76-80.

²⁰ Den Teuling, *Archiefterminologie*, 13, 20.

²¹ P. Stabel, ‘Stedelijke instellingen (12de eeuw-1795)’, in W. Prevenier en B. Augustyn (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, pp. 247-276.

consignatiearchief binnen de activiteiten van de Gentse schepenbanken werd opgesteld. In zijn verhandeling archivaliek heeft Willy Van De Vijver reeds de structuur en oude orde van de archieven van de schepenen van de Keure en van Gedele tijdens het Ancien Régime in kaart gebracht.²² De consignatie is hierin echter een opvallende lacune. Timo Van Havere heeft in zijn studie van het archiefbeleid en de (artificiële) archiefconstructies van de negentiende- en begin-twintigste eeuwse Gentse archivariissen reeds een verdienstelijke aanzet gegeven, maar het probleem van de consignatie blijft ook voor hem te toetsen aan verder onderzoek.²³ Daar wil ik enige verandering in brengen. In een derde deel ga ik dan ook dieper in op dit bijzondere fenomeen en ga ik aan de hand van de Gentse costuimen en op basis van het consignatiearchief zelf op zoek naar de juridische context ervan: wat was consignatie; waarom werd geconsigneerd; en hoe ging de consignatie in de praktijk in haar werk? In een vierde deel ga ik tot slot in op de oorspronkelijke ordening en structuur van de consignatie. Op basis van beschrijvingen op stuk- en dossierniveau heb ik drie consignatiedossiers gereconstrueerd die over de Vreemde Steden en de andere archiefreksen en -fondsen verspreid liggen. Die heb ik ook gekoppeld aan de consignatieboeken waarin de resoluties van de consignatiedossiers geregistreerd staan, alsook aan de schepenregisters die verwijzen naar de processen waarvoor eventueel geconsigneerd werd. Uiteindelijk probeer ik niet alleen de relatie tussen de verschillende onderdelen van het consignatiearchief te illustreren, maar evenzeer die tussen het consignatiearchief en het volledige archief van (de griffie van) de Gentse schepenbanken, op basis waarvan een ordeningsstelsel kon opgesteld worden.

1. De Gentse schepenen van de Keure en van Gedele tijdens het Ancien Régime

Sedert het charter van Senlis, dat in november 1301 door de Franse koning Filips de Schone werd uitgevaardigd, beschikte de stad Gent over twee schepenbanken van elk dertien man: de schepenbanken van de Keure en van Gedele.²⁴ De Gentse

---

²² W. Van De Vijver, *De structuur en oude orde van de archieven van de Gentse schepenen van de Keure en van Gedele tijdens het Ancien Régime*, Brussel (onuitgegeven verhandeling Vrije Universiteit Brussel), 1994 (promotor: J. Baerten).

²³ T. Van Havere, *De droom van een archivaris*. Het stuk over de Vreemde Steden en het Gentse consignatiearchief haalde de publicatie van zijn scriptie echter niet, waar de Vreemde Steden verbannen werden naar enkele voetnoten: Idem, *De droom van een archivaris. De uitbouw van het Gentse stadsarchief en zijn collectie (1800-1930)*, Gent, 2016, p. 136.

²⁴ M. Boone, 'Het "charter van Senlis" (november 1301) voor de stad Gent: een stedelijke constitutie in het spanningsveld tussen vorst en stad (met uitgave van de tekst)', in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 57 (2003), pp. 1-45.

schepenbanken hadden net als in andere Vlaamse steden zowel bestuurlijke, wetgevende als rechterlijke bevoegdheden. Van oudsher waren de Vlaamse schepenbanken eigenlijk een orgaan van de grafelijke rechtspraak. Vanaf de 13de eeuw wisten de steden zich echter al vrij snel gedeeltelijk van de graaf los te rukken om het dagelijkse bestuur en de dagelijkse rechtspraak in hun rechtsgebied over te nemen. De schepenen bezaten de volledige rechtsmacht. Dit betekende dat ze recht spraken over alle criminele, burgerlijke en vrijwillige zaken, met uitzondering van de gevallen die voor de vorst waren voorbehouden: de *cas réservés*.²⁵ Bovendien hadden de Gentse schepenen in de loop van de 14de eeuw een deel van hun rechterlijke bevoegdheden gedelegeerd naar lagere rechtbanken: de zogenaamde *smalle wetten* van de kosterijen en vinderijen die per parochie ageerden, en de economische rechtsorganen, namelijk de halleheren en de vindere van de vis- en vleesmarkt.

In tegenstelling tot andere schepenbanken in Vlaanderen, waren de rechterlijke taken van de schepenen in Gent over twee banken verdeeld. De schepenbank van de Keure was de belangrijkste en had dan ook een zeer uitgebreide rechtsmacht. Die liet zich in met allerlei zaken van strafrechtelijke, burgerlijke en vrijwillige aard. De rechtsmacht van de Keure viel feitelijk samen met die van de aloude grafelijke rechtbank. De schepenen van Gedele kregen een niet-grafelijke, lagere rechtspraak die zich in de loop van de 12de en 13de eeuw ontwikkeld had. Zij fungeerden als *paisierders* in een soort vredegerecht en beschikten daarnaast over de oppervoogdij over de wezen.²⁶ De criminele en burgerlijke zaken die voor de schepenbank van de Keure liepen, kwamen voor *in camere*, niet-openbare zittingen in eerste aanleg, of *in vierscare*, plechtige openbare zittingen in eerste aanleg of bij appel.²⁷ De vonnissen in deze zaken waren onherroepelijk. Pas vanaf de 15de eeuw kon men in bepaalde gevallen beroep aantekenen bij de Raad van Vlaanderen, wanneer die algemeen als opperste gerechtshof erkend werd.²⁸ De schepenbank van Gedele regelde kleinere zaken. Als *paisierders* traden deze schepenen op bij onderlinge twisten en veten. Voor dergelijke conflicten tussen onderdanen konden ze een zoendingsprocedure afsluiten, waarvan zoenakten werden geregistreerd.²⁹

²⁵ Decavele, 'Bestuursinstellingen', pp. 289-290.

²⁶ Ibidem, p. 293.

²⁷ Ibidem, p. 289. Voor een meer archivalische studie van de burgerlijke rechtspraak bij de Gentse schepenen van de Keure, zie: S. De Smet, *De burgerlijke rechtspraak voor de Gentse schepenbank van de Keure in de 18de eeuw: rechtspleging, archiefvorming en ontsluitingsmogelijkheden*, Brussel (onuitgegeven verhandeling Vrije Universiteit Brussel), 2000. Deze verhandeling is gedeeltelijk uitgegeven: Idem, 'De burgerlijke rechtspraak voor de Gentse schepenbank van de Keure: organisatie, personeel, procedure en archief', in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 55 (2001), pp. 251-295.

²⁸ P. Van Peteghem, 'Raad van Vlaanderen (1386-1795)', in W. Prevenier en B. Augustyn (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, pp. 131-156.

²⁹ Decavele, 'Bestuursinstellingen', p. 293.

Daarnaast was de schepenbank van de Keure belast met de vrijwillige rechtspraak, ook wel de wettelijke *passering* genoemd. Die *passering* hield in dat de schepenbank rechtszekerheid bezorgde aan al wie erom vroeg.³⁰ Tegen een betaling kon men bij de schepenbank zijn private rechtshandelingen laten registeren ter bekrachtiging. Johan Decavele somt enkele van dergelijke akten en contracten op: ‘verkopingen, verhuringen en verpachtingen van onroerende goederen, verkopingen, overdrachten en aflossingen van renten, schenkingen en ruil, borgstellingen, schuldbekentenissen, huwelijkscontracten, testamenten, enzovoort.’³¹ Dat gaf aanleiding tot de unieke jaarregisters van de Keure (Reeks 301 in het stadsarchief).³² Ook de schepenen van Gedele registreerden vrijwillige rechtszaken. Die vielen samen met hun belangrijkste bevoegdheid: de oppervoogdij over de wezen. Ambtshalve traden de schepenen op als voogd van minderjarigen die minstens één ouder hadden verloren. In die hoedanigheid ontfermden ze zich in overleg met de ‘vrienden en magen’ over de wezen en hun goederen tot hun meerderjarigheid (25 jaar), huwelijk of opname in de geestelijke stand. In hun jaarregisters (Reeks 330) werden ‘verzoeningen, vonnissen, akten en contracten, testamenten, aanstelling van voogden, voogdijrekeningen, schuldbekentenissen, borgstellingen, giften, verpachtingen en vooral de staten van goederen en bijhorende stukken geregistreerd.’³³

In sensu stricto hadden de Gentse schepenen een jurisdictie die betrekking had op Gent. In praktijk was het stedelijke gebied ook de belangrijkste ruimte waarin door de schepenen werd rechtgesproken. De officiële jurisdictie van de Gentse schepenen was echter veel groter dan de stad alleen. In het oude graafschap Vlaanderen waren de hoogste politieke en juridische structuren verdeeld over de zogenaamde Leden van Vlaanderen. Dit waren: de drie ‘Goede Steden’ van Gent, Brugge en Ieper en vanaf 1384 het rurale Brugse Vrije – de vier belangrijkste economische spelers van Vlaanderen.³⁴ De Vier Leden wisten in de loop van de 14de eeuw hun economische en politieke invloedssfeer te concretiseren in een officieel kader: de kwartieren die verder ingedeeld waren in kasselrijen, kleinere steden en heerlijkheden.³⁵ Belangrijker was echter het juridische aspect van de kwartierindeling. Ieder kwartier omsloot een juridisch ressort waarvan het respectieve Lid wettelijk hoofd was. De schepenbank van het Lid was dus over het hele kwartier de

³⁰ Ibidem, p. 289.

³¹ Ibidem.

³² Decavele en Vannieuwenhuysse, *Stadsarchief*, p. 156.

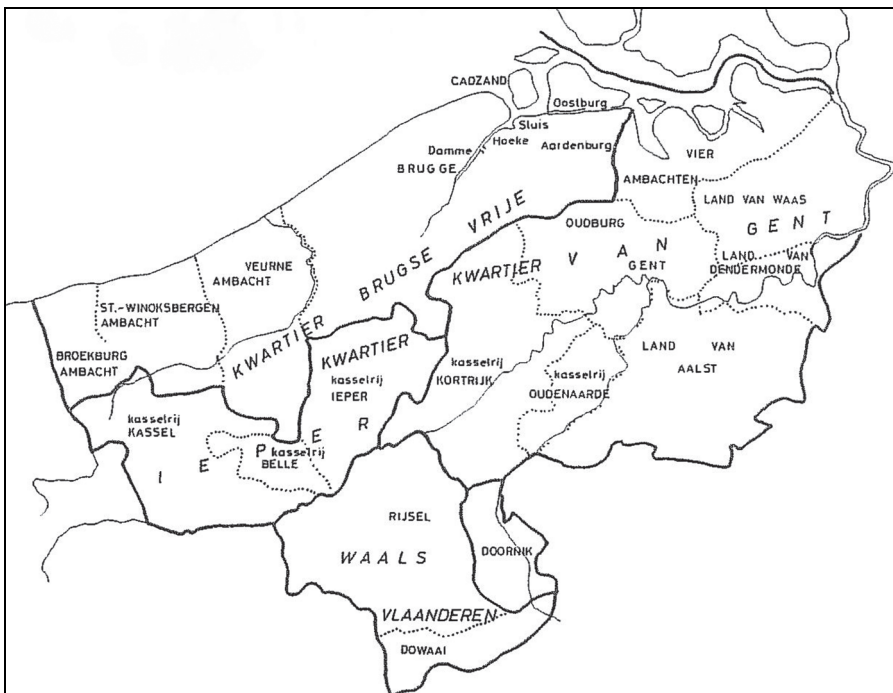
³³ Decavele, ‘Bestuursinstellingen’, pp. 293-294.

³⁴ W. Blockmans, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)*, Brussel, 1978, pp. 71-127.

³⁵ D. Nicholas, *Town and countryside: social, economic and political tensions in fourteenth-century Flanders*, Brugge, 1971, pp. 53-172.

hoogste rechtbank, daarna volgden de middelbare rechtbanken van de kasselrijen en de laagste rechtbanken van de stadjes en heerlijkheden.³⁶ Het Gentse kwartier bestond uit de kasselrij van de Oudburg, de stad en kasselrij van Kortrijk, de stad en kasselrij van Oudenaarde, het stadje Biervliet, de Vier Ambachten van Boekhout, Assenede, Axel en Hulst, het Land van Waas, het Land van Aalst met de steden Aalst en Geraardsbergen, en de stad en het Land van Dendermonde (zie kaart hieronder).³⁷ Dit is dus wat vandaag ongeveer Oost-Vlaanderen is, plus het stukje Zeeuws-Vlaanderen van Biervliet in het westen tot de Antwerpse Westerschelde in het oosten, en de West-Vlaamse Leiestreek.

Politieke en juridische indeling van het graafschap Vlaanderen.
 Afbeelding afkomstig uit: W. Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, p. 108.

Eén van de juridische bevoegdheden die binnen het kwartier vielen, was de zogeheten hoofdvaart: de procedure waarin vanuit lagere rechtbanken naar een hoger juridisch orgaan werd gegaan om een bindend advies of herziening van een vonnis te

³⁶ Ibidem, pp. 112-124.

³⁷ Decavele, 'Bestuursinstellingen', pp. 290-291.

bekomen. In principe gingen alle lagere rechtbanken binnen het Gentse kwartier naar de Gentse magistraat ‘ten hoofde’. Let wel: de hoofdvaart betekende gezinszins dat de Gentse schepenen zonder meer bevoegd waren voor het hele kwartier. In de eerste plaats spraken de schepenbanken van Gent recht binnen de eigen stedelijke ruimte, net zoals kleinere schepenbanken van een stadje of heerlijkheid verantwoordelijk waren voor hun eigen grondgebied. De hoofdvaart was eerder een soort van beroep die onderdanen van het kwartier de mogelijkheid gaf binnen processen aan lagere rechtbanken advies te vragen aan of een vonnis te laten herzien door de hoofdbank van Gent.³⁸ Verder was er ook de buitenpoortertij die maakte dat burgers binnen het hele kwartier naar Gent trokken om recht te laten spreken. In principe was iedereen die een jaar en een dag in een stad verbleef poorter of burger van die stad, dit wil zeggen dat die persoon kon genieten van de stedelijke burgerrechten.³⁹ Het buitenpoorterschap was ontstaan om poorters die om één of andere reden zich buiten de stad moesten begeven niet te verplichten zich te ontpoorten.⁴⁰ Dat betekende dus dat die personen onverminderd konden verder genieten van de bescherming van de Gentse schepenen en niet vervolgd konden worden door andere stedelijke en landelijke schepenbanken of door de grafelijke baljuws.⁴¹ De buitenpoortertij groeide samen met de hoofdvaart natuurlijk ook uit tot een belangrijk instrument van de Grote Steden om hun macht over het kwartier te verstevigen.⁴² Dit bijzondere juridische statuut was dan ook nauw verbonden met de kwartierindeling, maar dat hoefde niet per se. Veel buitenpoorters verbleven dan wel binnen het kwartier van hun hoofdstad, per definitie gold het buitenpoorterschap over heel Vlaanderen en zelfs daarbuiten.

Zeker de buitenpoortertij heeft ertoe bijgedragen dat een groot aantal ‘vreemd’ archief in Gent is terecht gekomen. Hier en daar worden *buyten poorters* of *hagepoorters* genoemd, bijvoorbeeld in een consignatie aan de schepenbank van Gedele van 17 augustus 1782 betreffende een staat van goed van Judocus Beerens van Zottegem.⁴³ Ook de hoofdvaart lijkt mij waarschijnlijk, maar daarvoor vond ik geen aanwijzingen. Uiteraard hebben veel consignaties ook betrekking op personen die burger noch buitenpoorter van Gent waren, maar met Gentse onderdanen in een geschil waren verwickeld en op die manier in de Gentse archieven zijn terecht

³⁸ Decavele, ‘Bestuursinstellingen’, pp. 290-291.

³⁹ Ibidem, p. 291.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ J. Decavele, ‘De Gentse poortertij en buitenpoortertij’, in G. Asaert et al. (eds.), *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd: liber amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981, pp. 63-83.

⁴² Nicholas, *Town and countryside*, pp. 240-246; P. Stabel, *Dwarfs among giants: the Flemish urban network in the late Middle Ages*, Leuven, 1997, p. 87 en pp. 94-106.

⁴³ SAG, Reeks 276, nr. 6, 37r.

gekomen. Zelfs archiefbescheiden van personen die niet in een Gentse rechtszaak waren betrokken, hebben hun weg in de Vreemde Steden en Familiepapieren gevonden. Meestal hadden die personen familie in Gent, waardoor hun archief geconsigneerd werd om te dienen in processen van een Gents familielid. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de consignatie van Jacques de Richebourg van Ename. Zijn consignatiedossier werd eigenlijk opgesteld ten behoeve van een staat van goed van zijn dochter Joanne (cf. infra).

Wat er ook van zij, de consignaties uit de Vreemde Steden zijn voor het overgrote deel gerelateerd aan mensen die uit de buurt kwamen. Niet toevallig vertegenwoordigen de steden, heerlijkheden, landen, ambachten en kasselrijen van het Gentse kwartier het grootste aandeel binnen de Vreemde Steden. De plaatsen van buiten het kwartier bevinden zich steeds in naburige vorstendommen, maar omspannen toch een groot geografisch gebied: het graafschap Artesië, het hertogdom Brabant, Doornik en het Doornikse, het hertogdom Gelre, het graafschap Henegouwen, het graafschap Holland, Kamerijk en het Kamerijkse, het hertogdom Limburg, het prinsbisdom Luik, het hertogdom Luxemburg, de heerlijkheid Mechelen, het graafschap Namen, de heerlijkheid Utrecht, het graafschap Vlaanderen, en het graafschap Zeeland. De plaatsen van de Vreemde Steden maken op enkele na allemaal deel uit van één van deze vorstendommen. Uit onderzoek naar de Gentse buitenpoorterie van Decavele bleek althans dat buitenpoorters vanuit alle windstreken kwamen, zowel binnen als buiten het kwartier.⁴⁴

2. Een archiefschema van de consignatie binnen de Gentse schepenbanken

In de concrete uitvoering van hun activiteiten werden de schepenen bijgestaan door verschillende functionarissen. Dat was het geval voor hun bestuurlijke taken die op vlak van het financiële beheer bijvoorbeeld aan de stedelijke ontvangers waren gedelegeerd.⁴⁵ Voor hun rechterlijke taken hadden de schepenen administratieve functionarissen ter beschikking: de stadsklerken. De hoogste ambtenaren in de stedelijke administratie waren de vijf pensionarissen: vier bij de Keure en één bij Gedele. Voor de 17de eeuw waren er slechts drie in totaal – de schepenbank van de Keure had er toen twee.⁴⁶ De pensionarissen gaven als hoofd van de administra-

---

⁴⁴ Decavele, 'De Gentse poorterie en buitenpoorterie', pp. 63-83.

⁴⁵ Decavele, 'Bestuursinstellingen', pp. 297-298.

⁴⁶ P. Rogghé, 'De Gentse klerken in de XIVe en XVe eeuw: trouw en verraad', *Appeltjes van het Meetjesland*, 11 (1960), pp. 5-142.

tie de schepenen advies in rechtszaken. Ook verzekerden ze de continuïteit van het stadsbestuur, daar ze in tegenstelling tot de schepenen niet jaarlijks wisselden.⁴⁷

Per schepenbank waren voorts vijf secretarissen – veelal juristen – aangesteld die de kern van de eigenlijke stedelijke administratie vormden.⁴⁸ De verdeling van deze functionarissen gebeurde over de drie leden van de poorterij, weverij en de kleine neringen.⁴⁹ Iedere secretaris had zo zijn taken. Over het algemeen lieten ze zich in met praktische en administratieve consequenties van de verantwoordelijkheden en werkzaamheden van de schepenen: het opstellen van notulen van de schepenvergaderingen, het redigeren van uitgaande brieven en behandelen van inkomende correspondentie, het beheren van de archieven, het verzorgen van de administratie bij zittingen als griffier, enzovoort.⁵⁰ Deze secretarissen kunnen we dus vergelijken met de algemeen directeur binnen het hedendaagse schepencollege of de griffier bij moderne rechtbanken. Eén van deze secretarissen was de zogenaamde *consignantmeester* of *sequester* die verantwoordelijk was voor de consignatie. Samen met de vier andere secretarissen vervulde hij de griffie van elke schepenbank. De consignantmeester was doorgaans de laatste secretaris, de ‘secretaris van de griffie’.⁵¹ Het onderscheid tussen de consignantmeester en sekwester is niet duidelijk. De termen worden in de bronnen door elkaar gebruikt en waren mijns inziens gewoon synoniemen.

Verwant met de consignantmeester was de namptissementmeester. In hun archiefgids van het oude archief in het Stadsarchief Gent beschrijven Johan Decavele en Johan Vannieuwenhuysse de Namptissementen van de Keure en Gedele (Reeksen 309-310 en 275) als ‘registers en losse stukken van de namptissementen of geldsommen gestort en gelicht ter griffie, als voorlopige tegemoetkoming aan de tegenpartij’.⁵² De consignatie wordt dan weer omschreven als ‘[r]egisters en losse stukken betreffende de consignaties bij de griffie (neerleggingen in gerechtelijke bewaring) van documenten en goederen, zoals huissleutels, geldsommen, enz.’⁵³ Zoals gezien, heeft ‘consigneren’ verschillende, overlappende betekenissen gehad. Enerzijds betekende het een gerechtelijke bewaargeving of inbeslagname van in dat geval vooral gelden. Anderzijds was het eerder een praktische procedure binnen de algemene gerechtelijke werking van de Gentse schepenen, waarbij documenten als bewijsstukken werden overgedragen. Hoewel beide processen elkaar duidelijk

⁴⁷ Decavele, ‘Bestuursinstellingen’, pp. 295-296.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, p. 296.

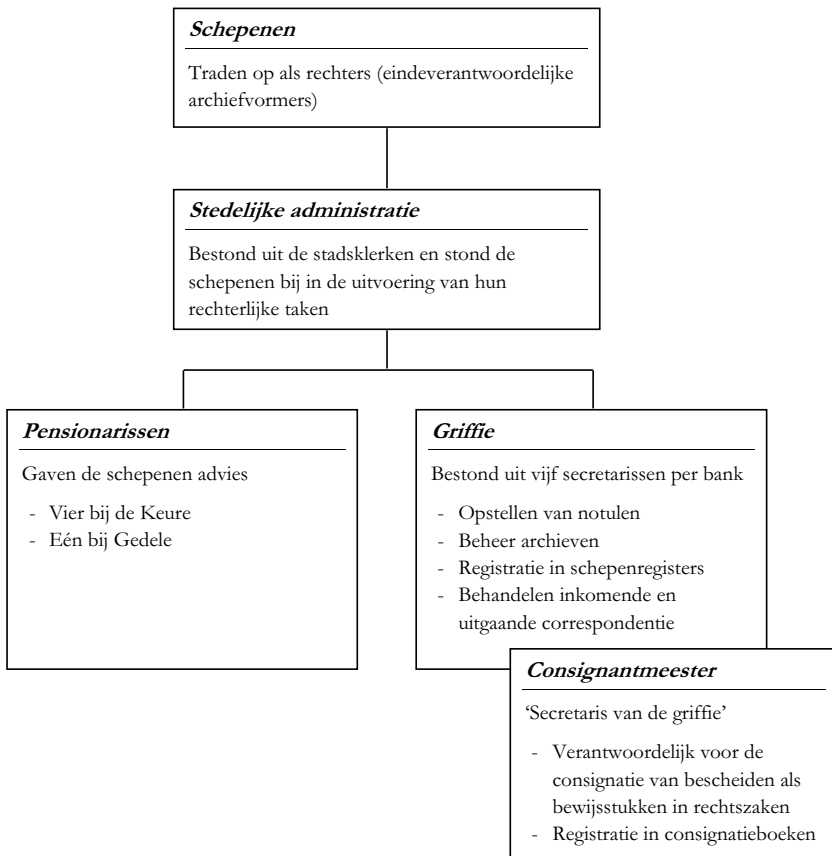
⁵¹ Ibidem.

⁵² Decavele en Vannieuwenhuysse, *Stadsarchief*, p. 150.

⁵³ Ibidem.

overlapt, stond een geldelijke inbeslagname tijdens het Ancien Régime beter bekend als een namptissement. Waarschijnlijk werden beide processen echter wel uitgevoerd door één en dezelfde persoon: de ‘secretaris van de griffie’, de ene keer dan wel in zijn hoedanigheid als consignantmeester, de andere keer in zijn hoedanigheid als namptissementmeester.

Aan de hand van de informatie over hoe de consignatie in haar werk ging en wie consigneerde, kunnen we een archiefschema opstellen, dit wil zeggen een systematisch overzicht van de archieven en archiefafdelingen binnen de algemene organisatie van de Gentse schepenbanken, en haar afdelingen. Met andere woorden, dit schema schetst de positie van een archief en een archiefvormend proces in de institutionele en administratieve werking van de verantwoordelijke archiefvormer.

Archiefschema van de consignatie binnen de Gentse schepenbanken van de Keure en van Gedele.

Het archief van de consignantmeester maakte dus deel uit van het archief van de griffie dat op zijn beurt een afdeling was van het administratiearchief van de schepbanken van de Keure en van Gedele. De griffies waren dus verantwoordelijk voor het ontvangen en consigneren van archief en ageerden als dusdanig onder de eindverantwoordelijkheid van de schepenen die ‘uit hoofde van hun activiteiten’ geconsigneerde documenten nodig hadden om recht te spreken. Het Gentse consignatiearchief behoort dus eigenlijk in het archief van de griffie van de schepbanken te berusten, zoals het geval bij Reeks 311 voor de (gelichte) consignaties van de Keure en Reeks 276 voor de (gelichte) consignaties van Gedele. De (niet-gelichte) consignaties bevinden zich dus – vanuit archivalisch oogpunt – ten onrechte in de aparte fondsen van de Vreemde Steden, de Familiepapieren en het Familiefonds Handboeken.

3. Rechtshistorische bronnen over consignatie

De gehomologeerde costuimen van de stad Gent van 1563 vermelden onder het achtste artikel van de vierde rubriek ‘*van arresten ende cautie ofte borchtocht voor wettelicke costen, etc.*’:

‘Als de proprietaris van ghearresteerden goede ’t zelve in arreste laet, zo werdet gheleyt ofte ghestelt in bewaerder handt, of gheconsigneert onder justicie, ter ordonnantie van der wet, ten coste ende pericle van den onghe-lycke; Ende indien ’t perissabel of bedervelic waere zo ordonneert men by provisien ’t zelve ten hoogsten vercocht te werdene, ’t zy metten stocke ofte anderssins, ende de pennynghen danof commende onder justicie te brengene daer ze blyven totter decisie van der zake ad opus jus habentis; Ende vermach de crediteur indien hy sententie t’ zynen proffyte gecryghe, up ’t zelve goet of pennynghen te procederene by pandinghe ende vercoopene metten stocke respective.’⁵⁴

Of verder, het derde artikel van de zevende rubriek ‘*van borghe ende borchtochte*’:

‘Een persoon hem borghe ghestelt hebbende voor eenen anderen apparent bescadicht te zyne, of langhe ghestaen in ’t verbant, ofte om de borchtocht toeghesproken ende ghecondempneert zynde, vermach den selven principaelen up te roupene om van der borchtocht ontslaghen te zyne of contreze-kere t’ hebbene, zo hy ooc vermach te doene als den debiteur hem absenteert

⁵⁴ A.C. Gheldolf (ed.), *Coutume de la ville de Gand*, Brussel, 1868-1887, deel I, 20-22.

*ofte fugityf bedydt ofte hy borghe ter cause van der zelve borchtocht in vanghenessen ghelegghen heeft; ende als hy ghenamptiert ofte gheconsigneert heeft de pennynghen daer vooren hy borghe bedeghen es, vermach te agieren teghen den principaelen debiteur, omme daer af betaelt ende vergolden te wesen.*⁵⁵

Consignatie leek dus betrekking te hebben gehad op de confiscatie van goederen die als borg werden ingesteld binnen lopende zaken tegen een gedaagde partij, bijvoorbeeld een schuldenaar, teneinde de belangen van de schuldeiser te beschermen. Dat komt overeen met wat vandaag vaak onder consignatie of sekwestratie wordt verstaan: ‘de bewaargeving van een zaak waarover een geschil bestaat, in handen van een derde, die zich verbindt de zaak, nadat het geschil zal zijn uitgemaakt, terug te geven aan wie zij krachtens de beslissing zal toekomen’, zoals het wordt beschreven in artikel 1956 van het Belgisch Burgerlijk Wetboek.⁵⁶ Consignatie houdt dus een gerechtelijke bewaargeving in binnen een geschil, veelal van gelden of andere materiële zaken zoals erfenissen, faillissementen en schuldverordeningen. Een gelijkaardige definitie vinden we ook terug in het werk *Le Droit Privé* (1991) van Philippe Godding over het premoderne recht in de Lage Landen.⁵⁷ Vanuit die definiëring werd lang ook gedacht dat de Antwerpse Insolvente Boedelskamer vooral archieven bevatte van gefailleerde (of insolvente) handelaars en bedrijven uit het vroegmoderne Antwerpen. Elien Doesselaere wees er echter op dat dit archief-fonds een veel heterogenere samenstelling kent dan aanvankelijk gedacht. En dat is ook het geval bij de Vreemde Steden.

Bekijken we immers enkele concrete consignaties in het Gentse stadsarchief, dan zien we dat de Gentse ‘consignatie’ in de praktijk veel meer te maken had met het deponeren van documenten op de griffie van één van de schepenbanken, terwijl het neerleggen van gelden eerder als een namptissement (cf. supra) werd beschouwd. Het consignatiedossier van Augustyn Vergult, een hostelier aan het Rabot, op 24 januari 1757 opgemaakt door de eerste secretaris van de Keure, noemt bijvoorbeeld ‘*sesthien stucken bestaende in een extrait autenticq van een noitie boeckcxken, eenighe quitantien, notitien, rekenynghen ende missive concernerende de societeyt van den selven Augustyn Vergult.*’⁵⁸ Op 26 juni 1780 consigneerde secretaris en consignantmeester van Gedele, François van Ypere, een ‘*staet van goede*’, een ‘*originelen acte*’, een ‘*mant met de originele stucken vande processe geventileert heb-*

⁵⁵ Ibidem, deel I, p. 74.

⁵⁶ België, Burgerlijk Wetboek, art. 1956.

⁵⁷ P. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1991, passim.

⁵⁸ SAG, reeks 311, nr. 3.

bende voor schepenen van Gedeele, een *'extraict uut de originele copie vanden voorseyden processe'*, een *'originele quittantie'*, *'originele rentebrieven'* en een *'origineel bouck van rentynghe'*.⁵⁹ Deze consignatie betrof duidelijk een zaak over een erfeniskwestie bij de schepenbank van Gedele. Ook in de resoluties van de consignatieboeken van de Keure en van Gedele wordt gewag gemaakt van bijvoorbeeld *'twee manden papieren'*⁶⁰, *'eene quittantie, ordonnantie ende betalinghe'*⁶¹, *'een mande met rekenynghe, boecken, quittantien, afgeloste obligaetien ende andere papieren'*⁶², *'seker contract'*⁶³, een *'resolutiebouck'*⁶⁴ of een *'lenen boeck'*⁶⁵. Hier en daar vermelden de consignatieboeken ook wel geconsigneerde gelden en goederen zoals *'twaelfschelijnghen thien grooten'*⁶⁶, *'de somme van seven ponden grooten'*⁶⁷, *'twee sleutels'*⁶⁸, *'twee manden met carotten toeback'*⁶⁹ of *'brandewyne'*⁷⁰, maar die zijn veeleer uitzonderlijk.

Consigneren had dus vooral betrekking op allerlei *papieren* of bescheiden, eerder dan op gelden en andere roerende goederen. De praktijk week dus gedeeltelijk af van de theorie in de costuimen. In de Brugse costuimen werd 'consignatie' trouwens wel als dusdanig gedefinieerd. Het zestiende artikel uit een ordonnantie van 22 december 1751 over de gerechtelijke praktijk vermeldt het volgende: *'Sy en sullen op peyne als vooren oock niet indienen eenighe schrifturen, daer by gedaen wordt presentatie van sigh te expurgieren bye ede, van niet voorsien te zijn van eenighe bescheeden, ofte andere bewysen daer van de consignatie versoght is, ten sy den selven act van expurgatoiren eedt daer by gevoeght ende overgheleyt sy.'*⁷¹

In het consignatiedossier van het jaar 1782 van Ignace Joseph Hoquez van Rijssel, ondergebracht in de Familiepapieren (3127), blijkt waarom werd geconsigneerd. De consignantmeester van Gedele schrijft:

'Geschiedende dese consignatie in voldoeninge van de versoeke van consignatie gedaen bij de voorseyde Therese Delwarde, weduwe van Jacques Goethals, by procedure vanden 8sten february 1782 [...] in haer saeke als eischerigge ter eendre zijde jegens den voornoemde Ignace Joseph Hoquez

⁵⁹ SAG, Reeks 276, nr. 7.

⁶⁰ SAG, Reeks 311, nr. 2, 2v.

⁶¹ SAG, Reeks 311, nr. 2, 35r.

⁶² SAG, Reeks 311, nr. 2, 25r.

⁶³ SAG, Reeks 311, nr. 1, 7r.

⁶⁴ SAG, Reeks 311, nr. 3.

⁶⁵ SAG, Reeks 276, nr. 6, 27r.

⁶⁶ SAG, Reeks 311, nr. 2, 32r.

⁶⁷ SAG, Reeks 276, nr. 6, 21r.

⁶⁸ SAG, Reeks 311, nr. 2, 21v.

⁶⁹ SAG, Reeks 311, nr. 2, 1r.

⁷⁰ SAG, Reeks 311, nr. 2, 23v.

⁷¹ L. Gilliodts-Van Severen (ed.), *Coutume de la ville de Bruges*, Brussel, 1874-1875, deel II, p. 699.

*als verweerdere ter andere, dit voor den tyd van veerthien dagen met consent dat de eischere ende haeren raed danofmaeken ende lighten soodanige copien midtsgaders inspectie nemen, protesterende zynden den gemelden tyd de geconsigneerde stukken te sullen nederlighen, weder danof d'inspectie genomen is ofte niet [...].*⁷²

Consigneren betekende dus dat één van de partijen in een juridisch geschil gedurende een vooraf bepaalde termijn documenten liet deponeren op de schepenbank zodat de tegenpartij ‘*visie ende inspectie*’ kon nemen van de geconsigneerde stukken, evenals ‘*copien ende extraicten lighten*’ ervan.⁷³ Men liet eveneens procesdossiers van andere instellingen zoals de Raad van Vlaanderen geregeld opvragen en consigneren die ook als bewijsstukken bij het procesdossier werden gevoegd. Dat laatste gebeurde ook wel doordat advocaten (van bijvoorbeeld de Raad van Vlaanderen) in één of ander proces verzeild waren geraakt, zodat (een deel van) hun archief de consignaties insloep. Uit een 18de-eeuwse inventaris van de schepenbank van Gedele ‘*der sequesters, consignatien stukken*’, die alfabetisch is geordend op naam van de persoon op wie de consignatie betrekking had, blijken advocaten en andere juristen, samen met priesters een groot aandeel in de consignatiedossiers te vertegenwoordigen. Enkele voorbeelden: priester Ferdinand van Aerschoot (consignatie in 1721)⁷⁴, raad-fiscaal De Coninck⁷⁵, priester Charles François van Doel⁷⁶, notaris Jan-Baptiste Lievin François⁷⁷, procureur Lamont⁷⁸, priester Petrus Meyns (consignatie in 1741)⁷⁹, raadsheer Michiel Neyt⁸⁰, en advocaat bij de Raad van Vlaanderen Persyn⁸¹. Ook in de Vreemde Steden zijn veel juristen en vooral veel clerici terug te vinden, meestal met dossiers betreffende erfeniskwesties, zoals: de Brugse kanunnik Jacobus Stalins⁸², een abt uit Waasmunster⁸³, prior Petrus Sylvius van een klooster uit Aalst⁸⁴, abt Judocus Gillis van de Sint-Bernardsabdij van Antwerpen⁸⁵ of de kapelaan van de Sint-Donaaskathedraal te

⁷² SAG, Familiepapieren, nr. 3127.

⁷³ SAG, Reeks 276, nr. 4, 61r.

⁷⁴ SAG, Reeks 97, nr. 66, 3r.

⁷⁵ SAG, Reeks 97, nr. 66, 7r.

⁷⁶ SAG, Reeks 97, nr. 66, 12r.

⁷⁷ SAG, Reeks 97, nr. 66, 11v en 12r.

⁷⁸ SAG, Reeks 97, nr. 66, 16v.

⁷⁹ SAG, Reeks 97, nr. 66, 20r.

⁸⁰ SAG, Reeks 97, nr. 66, 20v.

⁸¹ SAG, Reeks 97, nr. 66, 23r.

⁸² SAG, Vreemde Steden, nr. 17 (Brugge)

⁸³ SAG, Vreemde Steden, nr. 7 (Axel).

⁸⁴ SAG, Vreemde Steden, nr. 1 (Aalst).

⁸⁵ SAG, Vreemde Steden, nr. 3 (Antwerpen).

Brugge⁸⁶. Als verklaring voor die opvallende aanwezigheid van clerici suggereerde Gents stadsarchivaris Pieter-Jan Lachaert mij dat er bij die mensen mogelijk frequenter betwistingen waren in verband met nalatenschappen, aangezien zij (in principe) kinderloos stierven. Verder komen ook vrij veel politiek-bestuurlijke functionarissen in de Vreemde Steden voor: schepenen, ammans, meiers, leden van één of andere raad, baljuws, enzovoort. Hier en daar vond ik ook een koop- en ambachtsman terug.

De vastgelegde bewaringstermijn van consignatie varieerde; die duurde soms zes weken, soms vier weken, soms veertien dagen, soms acht dagen, etc. Consignatie gebeurde op vraag van de tegenpartij en werd niet in elke rechtszaak toegepast. Na een eerste consignatie konden op vraag van dezelfde partij in dezelfde rechtszaak nog verdere consignaties volgen. Die werden dan samen geliasseerd. Geconsigneerde stukken werden genummerd met een n° en/of een Romeins cijfer of een letter, maar dat gebeurde lang niet altijd. Vaak bevatten geconsigneerde stukken ook sporen van verzegeling (met rode was). Dat is bijvoorbeeld het geval met een geconsigneerd handboek van metser Pieter Colpaert uit het Familiefonds Handboeken (572/C). Griffier van de Keure Jan van Tours consigneerde op 17 november 1795 in het proces tussen de genoemde Pieter en de gebroeders De Bleeker:

*'By consente van de commissie van justitie vander Keure der stad Gend ende ten versoeker Michiel de Bleeker ende Pieter François de Bleeker, heerschers by requeste vanden 28. germinal [...] in de saeke voor de selve commissie ventilerende ter eendere syde jegens Pieter Colpaert, meester binnen dese stad, verweerdere ter andere, wettelyke staende klagte verbod ende interdictie te doen, consignerende commissie deselve greffiers, secretarissen ende voorclerc ende agenten op alsulke papieren stukken ende voordere documenten ende met naementlyk op sekeren handboek van den verweerdere Pieter Colpaert ende de rekeninge soo hy heeft by hem [...], geconsigneerd volgens het consignatiebilliet [...].'*⁸⁷

Uit dit voorbeeld blijkt overigens dat consignereren geformaliseerd moet zijn geweest; consignatie gebeurde *'volgens het consignatiebilliet'*. Van dit biljet zijn echter geen sporen terug te vinden. Bovendien illustreert de casus van Pieter Colpaert dat de consignatie nog werd toegepast aan het begin van de Franse periode, *'in daeten sesentwintigsten Brumaire, vierde jaer der Republique'*.⁸⁸ Wellicht verklaart dit

⁸⁶ SAG, Vreemde Steden, nr. 22 (Brugge).

⁸⁷ SAG, Familiefonds Handboeken, nr. 572/C, tussengevoegde folio.

⁸⁸ Ibidem.

ook het voorkomen van vroeg-19de-eeuwse handboeken in het Familiefonds Handboeken. Hoewel er in de 19de eeuw ongetwijfeld stukken in dit archief zijn ingeslopen na schenking aan of aankoop door de toenmalige archivariissen, kan de consignatie ook nog verantwoordelijk geweest zijn voor deze vroeg-19de-eeuwse archiefstukken.

Normaliter werd een beperkt aantal archiefstukken geconsigneerd, zoals een handboek of enkele bescheiden, maar soms was er sprake van hele manden of koffers archief. De inventaris van de consignatiestukken van Gedele vermeldt nu en dan het geconsigneerde volume: procureur Pieter van Huele, twee koffers, één kist⁸⁹; advocaat Valentijn de Roose, twee koffers⁹⁰; of nog *'eenen koffer met stukken van Pieter de Sadeleere, in leven procureur voor schepenen van Ghedeele te Gent, overgebrogd door den procureur Leopold de Sadeleere den 22 septembre 1777'*⁹¹. Soms kon aan het consigneren van stukken niet worden voldaan omdat ze volgens de tegenpartij niet bestonden. Dat bleek bijvoorbeeld uit een consignatie van Gedele van 3 december 1709: *'Bij consente van mijn edele heeren schepenen van Ghedeele der stadt van Ghendt, ende ten versoecke van d'heer ende verweerdere Jan vander Meeren met consorten, bevel te doen onder d'heer Franchois Suijs, secretaris ende consignantmeester doen ten weten de voorseijde Suijs verclaert heeft niet en beschickt over de versochte stucken [...].'*⁹² Soms stelde men iemand aan om de goederen van een (verdwenen) persoon te verdelen: *'Le magistrat a nommé pour curateur et sequestre a l'absence et biens abandonnées de Albert Louis Lestiverz [...].'*⁹³ Zo blijkt uit een consignatie van de Keure uit 1755.

Wanneer de termijn van bewaargeving ten einde liep, werden de documenten gelicht, dit wil zeggen dat ze terugkeerden naar de oorspronkelijke bezitter. Van de gelichte consignaties werden doorgaans kopieën, minuten of extracten genomen en/of proces-verbalen opgemaakt door de consignantmeesters waarin de geconsigneerde stukken staan opgelijst. Ook werden de dossiers gewoonlijk voorzien van memories van de schepenen die berichtten over het proces. Die werden allemaal op het stadhuis bewaard. Af en toe werd het moment van lichting als apostille in de marge opgeschreven. Sommige consignaties werden niet gelicht en bleven daarom op het stadhuis liggen. Het zijn deze niet-gelichte consignaties van zowel de schepenbank van de Keure als die van Gedele die uiteindelijk in de Vreemde Steden, de Familiepapieren en het Familiefonds Handboeken terecht zijn gekomen. De

⁸⁹ SAG, Reeks 97, nr. 66, 14r.

⁹⁰ SAG, Reeks 97, nr. 66, 25r.

⁹¹ SAG, Reeks 97, nr. 66, 27r.

⁹² SAG, Reeks 276, nr. 3, tussengevoegde folio.

⁹³ SAG, Reeks 311, nr. 3.

gelichte consignaties bevinden zich dan weer in het griffiearchief van de schepenbanken: Reeks 311, nr. 3 voor de Keure en Reeks 276, nrs. 7-10 voor Gedele. Voor beide banken zijn verder ook consignatieboeken ter beschikking: voor de Keure van 1660-1667 en 1736-1753 onder Reeks 311, nrs. 1-2; voor Gedele van 1613-1620, 1647-1739 en 1769-1785 onder Reeks 276, nrs. 1-6.

In de praktijk werd echter vooral geconsigneerd door de schepenbank van Gedele, vandaar dat ook de drie casusdossiers hieronder afkomstig zijn van deze schepenbank. Het consignatiearchief van Gedele is dan ook beduidend omvangrijker vergeleken met dat van de Keure. Ook de individuele dossiers, zeker die die over de Vreemde Steden verspreid zijn geraakt, zijn van de Gedele-schepenen veel groter. Bij de schepenbank van Gedele werd namelijk veel geconsigneerd binnen sterf- en erfenisgevallen. Consignaties van allerlei documenten werden door de schepenen gebruikt om staten van goed op te stellen:

*'Aen mijn edele heeren schepenen van Ghedele der stadt Ghendt, supplierende verthoont reverentelijck joncker Pieter Frans de Meulenaere, comijs van het huijsgeldt deser stadt ende inde selve sijne qualiteijdt crediteur van Lucas Dorré, die over eenighe maenden overleden is binnen dese stadt in het hospitaal van de Bijloeke ende gewoonst heeft d'IJpenstraete, supplierende alle papieren die bevonden sijn ten woonhuijse sijn getranspoorteert gewoorden ten comptoire bij den eersten secretaris ende sequester [...].'*⁹⁴

(Consignatie van Gedele, 27 november 1770.)

4. **Reconstructie van de oude orde aan de hand van drie casusdossiers**

Op basis van beschrijvingen van een aantal samples uit de Vreemde Steden die vervolgens geconfronteerd werden met de consignatieboeken heb ik enkele consignatiedossiers trachten te reconstrueren. Die dossiers heb ik ook proberen te koppelen aan de schepenregisters om zo hun functie te achterhalen binnen een bepaalde rechtszaak en binnen de werking van de schepenbanken meer algemeen. Drie casusdossiers illustreren hieronder de archivalische inhoud van de Vreemde Steden in relatie met de verwante archiefreeksen en -fondsen in het stadsarchief. Ze tonen echter ook de huidige grote versnippering van de Gentse consignaties aan en werpen een blik op hoe de oorspronkelijke ordening door de archivariissen op het einde van de 19de eeuw in de war werd gestuurd. De bedoeling is om aan de hand van de

⁹⁴ SAG, Reeks 276, nr. 7.

volgende dossiers de losse eindjes in diverse reeksen en fondsen die met consignatie te maken hebben aan elkaar te knopen, teneinde een beter idee te krijgen van zowel de huidige klassering in het Stadsarchief Gent als het oorspronkelijke ordeningsstelsel tijdens het Ancien Régime.

4.1. *Het dossier van Charles François*

Charles François was een priester van de polder van Doel, deel uitmakend van het bisdom Gent en van het district van Hulst. François stierf wellicht in het jaar 1763. Op 8 februari van dat jaar werd door de schepenen van Gedele immers een akte opgemaakt die de erfenisverdeling over François' erfgenamen regelde. De akte is opgenomen in het *'register van acten ende contracten'* van 1763.⁹⁵ Een confrontatie met de consignatieboeken van Gedele zat er in dit geval niet in, gezien het hiaat van 1739-1769. Uit de geconsigneerde stukken konden we wel afleiden dat François' dossier ontstond vanwege een betwisting van zijn nalatenschap tussen zijn *'naeste vrienden ende erfghenaemen'*.⁹⁶ Priester François, die tijdens zijn aardse bestaan overigens een vrij omvangrijke rijkdom had bijeen gesprokkeld, had slechts twee familieleden, zijn *'cousijn, pater Pius van Ghent'* en zijn *'nichte, joffrauw Anna Theresia François, actueelijk noch jonge dochter'*.⁹⁷ Verder vermeldde hij in zijn testament verscheidene vrienden en kennissen, voornamelijk andere *'pastoirs ende confreers'*, wat bij zijn familie uiteraard tot rancune leidde.⁹⁸ Zeker zijn nicht Anna Theresia kon het niet verkroppen dat ze haar erfenis met anderen moest delen. Daarom stapte ze naar de schepenen van Gedele die de aanspraken op de nalatenschap van haar oom onderzochten:

*'[...] dewelcke [Anna Theresia] midts desen verclaerde te commen in Ghe-deele ten sterfhuysse van den selven heer pastor Francois, naer advenant van haere voorschreven gherechtigheid, ende graet van hoirije, met ver-soeck van aldaer tot ghelijcken deele de baete te gessien, onder belofte van commen te ghelden naer de costume vanden voorschreven sterfhuysse, ende aendeel van het voornoemde ghepretendeerde recht van successie daerin [...].'*⁹⁹

⁹⁵ SAG, Reeks 333, nr. 112, 29.

⁹⁶ SAG, Familiepapieren, nr. 2270.

⁹⁷ SAG, Familiepapieren, nr. 2270.

⁹⁸ SAG, Familiepapieren, nr. 2270.

⁹⁹ SAG, Reeks 333, nr. 112, 29.

In functie van het onderzoek consigneerden de schepenen allerlei bescheiden die als bewijsstukken werden ingezet om het (roerende en onroerende) vermogen van de priester en de aanspraken van zijn familie en vrienden daarop te achterhalen. Vaak werden de stukken als kopie of extract aan het dossier toegevoegd: *'Naer gref-fie ghedaen jegens sijne origineel bedect met seghel van ses guldens is dese copie daer-mede bevonden t'accorderen te houden door secretaris ende consignantmeester tot Ghendt.'*¹⁰⁰

Het consignatiedossier bestaat uit een doos, een pak en een register. De stukken liggen tegenwoordig in het stadsarchief verspreid over de Vreemde Steden (39, Doel), de Familiepapieren (2270) en het Familiefonds Handboeken (427). Over het algemeen hebben de stukken die in de Familiepapieren berusten, betrekking op de persoon van Charles François zelf. Behalve het handboek van François dat verder opgesplitst werd in het Familiefonds Handboeken, betreffen de consignatie-stukken uit de Familiepapieren bijvoorbeeld testamenten, kwitanties, pachtcon-tracten of een *'lyste van de renten, obligatien, landen en goederen den pastor van den Doel'* waar Charles François dus zelf de originele archiefvormer van was.¹⁰¹ Maar verder ook: stukken uit procesdossiers van andere gerechtelijke instellingen zoals de Raad van Vlaanderen waarin hij als partij in een proces betrokken was. Het handboek, nummer 427 in het Familiefonds Handboeken, van 1724-1748 schrijft *'ontfanckboeck van heer ende meester Carolus Francoiss, pastor in den Doel, over sijne jaerlijksche pastorele competentie'* en rapporteert over de beroepsbezigheden, paro-chianen en rekeningen van priester François.¹⁰²

De stukken uit de Vreemde Steden zijn afkomstig van de parochie of de kerk van Doel zelf of van nog andere archiefvormers: *'rekeninghe over de kercke vanden Doel'*, *'kercken rekeninghen'*, kerkelijke kwitanties en manualen, een *'bouck van de overledenen binnen den Doel van den jaere 1754 tot ende met den jaere 1774'*, kopieën van vorstelijke ordonnanties, tekeningen van de Doelse kerk, en dergelijke meer die ook als bewijsstukken waren gevorderd om het dossier van Charles François te vervolledigen.¹⁰³ Dit verschil zou dus de opsplitsingen van het consignatiearchief door de 19de-eeuwse archivariissen verklaren: wanneer de stukken betrekking hadden op Charles François' eigen persoon werden de stukken ondergebracht in de Familiepapieren; was dat niet het geval, dan gingen ze naar de Vreemde Steden. Dat lijkt althans de regel te zijn geweest, al was die niet altijd even consequent. In de Vreemde Steden, nummer 39 (Doel), troffen we immers ook

¹⁰⁰ SAG, Familiepapieren, nr. 2270.

¹⁰¹ SAG, Familiepapieren, nr. 2270.

¹⁰² SAG, Familiefonds Handboeken, nr. 427; Van De Wiele en Van Doorselaer, *Inventaris*, p. 34.

¹⁰³ SAG, Vreemde Steden, nr. 39 (Doel).

twee notitieboekjes van Charles François zelf aan, één van 1735-1739 en één van 1740-1754, die allebei sporen van consignatie bevatten.¹⁰⁴

4.2. *Het dossier van Jacques en Joanne de Richebourg*

Jacques de Richebourg was een wijnhandelaar uit Ename. Zijn consignatiedossier verspreidt zich over maar liefst 103 dozen van de Familiepapieren (5136), één omslag in de Vreemde Steden (50, Ename), drie registers in het Familiefonds Handboeken (464, 465 en 536) en enkele stukken in de Genealogieën (193 en 215). Mogelijk behoort ook het '*Landtbouck der prochie van Meerelbeke, die bij desen overgheeft Sr. Pieter Richebourg, inghevolghe vanden contracte bij hem aengeghaen met bailliu, burchmeestere ende schepenen der voors. prochie op den XXVI januarij XVI C tweentsestich*' uit de Vreemde Steden/Merelbeke tot dit consignatiedossier. Het landboek werd in 2017 ontzamd naar het Rijksarchief Gent waar het zou berusten in het Oud Gemeentearchief van Merelbeke. Pieter de Richebourg was vermoedelijk griffier van Merelbeke die een ouder landboek van de parochie heeft overgeschreven en aangepast.¹⁰⁵ Of hij familie was van Jacques is niet geheel duidelijk.

Hoewel het archief in kwestie in hoofdzaak op Jacques betrekking heeft en het deel in de Familiepapieren zijn naam draagt, is de oorsprong van het consignatiedossier Richebourg te herleiden tot een staat van goed van zijn dochter Joanne, *de dato* 26 september 1724. De omvangrijke staat van goed van acht folio's in de jaarregisters van Gedele vereiste een omvangrijk consignatiedossier. Er stond immers veel op het spel voor de zes potentiële '*vaderlijke ende moederlijke hoirs*' van de families Buens en Richebourg: diverse '*hofsteden, landen ende meersschen*', '*renten*', '*boedels*', '*pachtgelt*' en enkele grote '*sommen in courant gelt*'.¹⁰⁶ Volgens de inventaris van de Gedele-consignaties gebeurde de consignatie van de familie Richebourg in het jaar 1721.¹⁰⁷ Het consignatieboek van 1713-1739 vermeldt inderdaad 23 januari 1721 als consignatiedatum, hoewel de registratie ervan pas gebeurde op 6 februari 1723.¹⁰⁸ Dan duurde het nog meer dan een jaar vooraleer de staat van goed in de schepenregisters van Gedele verscheen. Het hele proces duurde dus ongeveer ruim drie jaar. Secretaris en consignantmeester Willem Ignace Pycke zegt

¹⁰⁴ SAG, Vreemde Steden, nr. 39 (Doel).

¹⁰⁵ Mijn stagebegeleider Pieter-Jan Lachaert speelde me deze informatie door die hij van Pieter Beyls had gekregen. Zie voor de problematiek rond landboeken en archiefvorming ook Beyls' *Een werck seer schoon ghemeten: studie van de archiefvorming en de terminologie van de landboekhouding in het graafschap Vlaanderen (16de-18de eeuw)*. Casus: kasselrij Oudenaarde en Land van Aalst, Brussel, 2012.

¹⁰⁶ SAG, Reeks 330, nr. 238, 274-275 en 280.

¹⁰⁷ SAG, Reeks 97, nr. 66, 25r.

¹⁰⁸ SAG, Reeks 276, nr. 4, 93r.

geconsigneerd te hebben om de erfgenamen van Joanne de Richebourg op te sporen en haar nalatenschap te verdelen:

*'[...] ter voldoeninghe vande sententie hiervooren by prohemiium vermeld ende voorschreven ter inspectie van ieder vande hoirs van wylent joffrauw Joanne de Richebourg, die hij oock onverlet laet om te resolveren wie sij verstaen te autoriseren om de voorschreven papieren te lichten, doordien hij oock declareert de selve t' sijnen huijse niet meer te willen hebben waer-naer alle d'hoirs hun connen ende vermogen te reguleren [...].'*¹⁰⁹

De volgende stukken worden onder meer vermeld als geconsigneerd: 'eenen rente-brief', 'copie autenticq van contract van coope van twee partyen landts gelegen binnen Enaeme', 'eene obligatie ghesproken over eenen wisselbrief', 'een paxken met papieren bestaende in copien van verbaelen ende sententien', 'een paxken met wisselbrieven', 'eenighe' brieven', 'originele quitantien' en 'obligatien', 'processtukken vanden Raede in Vlaenderen',¹¹⁰ enzovoort. Ze liggen vooral over de Familiepapieren verspreid en in geringe mate over de Vreemde Steden.¹¹¹ De genoemde stukken zijn in het consignatieboek voorzien van een nummering die ook op de stukken zelf terug te vinden zijn. Ze hebben zo goed als allemaal betrekking op Jacques de Richebourg. Daar waar in het dossier van Charles François (cf. supra) het onderscheid tussen de stukken in de Familiepapieren en die in de Vreemde Steden nog vrij duidelijk was, is dit hier veel minder het geval. In de Vreemde Steden zijn zelfs ontvangen brieven van Jacques de Richebourg ondergebracht, waarvan Richebourg dus duidelijk zelf de originele archiefvormer was. Bovendien is het aantal stukken in de Vreemde Steden heel klein (slechts één omslag), waardoor het weinig waarschijnlijk lijkt dat de 19de-eeuwse archiefverantwoordelijken ze door hun omvang over het hoofd hebben gezien. De brieven komen wel van de proost van de abdij Ename, dus wellicht was dat het criterium waarop zij zich baseerden.

In het Familiefonds Handboeken zijn volgende geconsigneerde handboeken opgenomen: een 'groot ofte schuld boeck' van 1696-1710, een 'journael bouck' van 1696-1702, allebei met handelsrekeningen, en een kopieboek van verzonden handelsbrieven van 1705.¹¹²

Hoe de genealogische stukken tot slot in het stadsarchief terecht zijn gekomen, is niet duidelijk.¹¹³ Die stukken worden niet in het consignatieboek vermeld, noch bevatten ze sporen van consignatie. Vermoedelijk werden genealogieën wel vaker

¹⁰⁹ SAG, Reeks 276, nr. 4, 100r.

¹¹⁰ SAG, Reeks 276, nr. 4, 93-100.

¹¹¹ SAG, Familiepapieren, nr. 5136; en SAG, Vreemde Steden, nr. 50 (Ename).

¹¹² SAG, Familiefonds Handboeken, nrs. 464, 465 en 536.

¹¹³ SAG, Genealogieën, nrs. 193 en 215.

opgevraagd en/of aangemaakt bij het opstellen van staten van goed, opdat de schepenen gemakkelijk de stamboom van de erfflater en dus de rechten van de erfgenamen kon reconstrueren.

4.3. *Het dossier van de familie Stalins*

Op 12 februari 1733 liet Anne-Marie de Lau bij de griffie van de schepenbank van Gedele enkele staten van goed en andere bescheiden consigneren die naar aanleiding van de dood van haar man en haar zoon waren opgemaakt:

‘Compareerde voor mijn edele heeren schepenen van Ghedeele der stadt Ghendt in persooene joffrau Anne Marie de Lau, weduwe vanden advocaert d’heer ende meestere Jan Baptiste Stalins, dewelcke onder eedt ten passeren deser ghepresteert in handen van ampmann heeft verclaert hedent alhier ter greffie te hebben gheconsigneert alle de staeten van goede, liquidatien, verdeelijnghen, uijtgrootijnghen, ende alle andere contracten ende acten die ghemaectt sijn ende in eenighe manieren respecteren de sterfhuijsen van wijlent den voornoemde haeren man ende van haeren overledenen sone Charles Michel Stalins [...]’¹¹⁴

Dat had Anne-Marie gedaan omwille van een ruzie met haar schoonfamilie, ‘vrauwe Marie Susanne Stalins douariere van Albert van Steelant, ende Francois vande Vivere’, die de verdeling van de erfenis betwistten omdat bij de opmaak van de staten van goed niet alle documenten in rekenschap zouden zijn gebracht.¹¹⁵ Volgens hen zou Anne-Marie bescheiden hebben achtergehouden. Anne-Marie ontkende en verklaarde:

‘naer neerstighe ondersoek gheene voordere [handtboecken, contracten ende bescheeden] en heeft gevonden, nochte oock renversaelen van haere kinderen ende schoonkinderen te hebben inghetrocken de selve sterfhuijsen in eenighe manieren regarderende, van ghelijcken dat sij gheene andere en weet te becommen [...]’¹¹⁶

Dit geding heeft aanleiding gegeven tot een uitgebreid consignatiedossier van de familie Stalins dat staat opgetekend in het consignatieboek van 1713-1739 en waarnaar de inventaris van de consignaties van Gedele verwijst.¹¹⁷ De consignatie

---

¹¹⁴ SAG, Reeks 333, nr. 90, 30-31.

¹¹⁵ SAG, Reeks 333, nr. 90, 31.

¹¹⁶ SAG, Reeks 333, nr. 90, 31.

¹¹⁷ SAG, Reeks 276, nr. 4, 174v en 175r; SAG, Reeks 97, nr. 66, 26v en 27r.

gebeurde door Joseph Mussche, klerk van procureur De Scheemaeker.¹¹⁸ Er werd archief geconsigneerd van de betreurden, Jan-Baptiste Stalins en zijn zoon Charles-Michel Stalins, en van Jan-Baptiste's tweede zoon N. Stalins, die vermoedelijk allemaal Gentenaren waren. Maar ook van Jacobus Stalins, een kanunnik van de Brugse Onze-Lieve-Vrouwekerk die wellicht familie was, heeft de Gentse secretaris bescheiden geconsigneerd. Jacobus was al eerder gestorven en als geestelijke moet zijn nalatenschap blijkbaar voor de nodige problemen hebben gezorgd, niet alleen binnen de zaak van Anne-Marie de Lau en consorten. Over (een deel) van die nalatenschap liep immers nog een andere zaak tussen Jan-Baptiste vanden Berghe en Josephus de Bast die meenden aanspraak te maken op een som geld die in Jacobus' sterfhuis was gevonden.¹¹⁹

Een consignatiedossier van een hele familie uit verschillende windstreken impliceert een omvangrijk en versnipperd dossier. In het stadsarchief ligt het consignatiedossier Stalins tegenwoordig verspreid over 37 dozen in de Familiepapieren (5797), de Vreemde Steden (dozen 15-30, Brugge) en het Familiefonds Handboeken (250 en 344). In de Familiepapieren kwam het archief van Jan-Baptiste, Charles-Michel en N. Stalins terecht; de twee handboeken van Jan-Baptiste en N. Stalins werden eruit gelicht om in het Familiefonds Handboeken te berusten. En het archief van Jacobus Stalins ging naar de Vreemde Steden. Hier heeft de archivaris dus duidelijk het onderscheid tussen 'Gents' en 'Brugs' archief gemaakt. De samenstelling van de archieven is heel gelijkaardig aan die uit de bovenstaande dossiers.

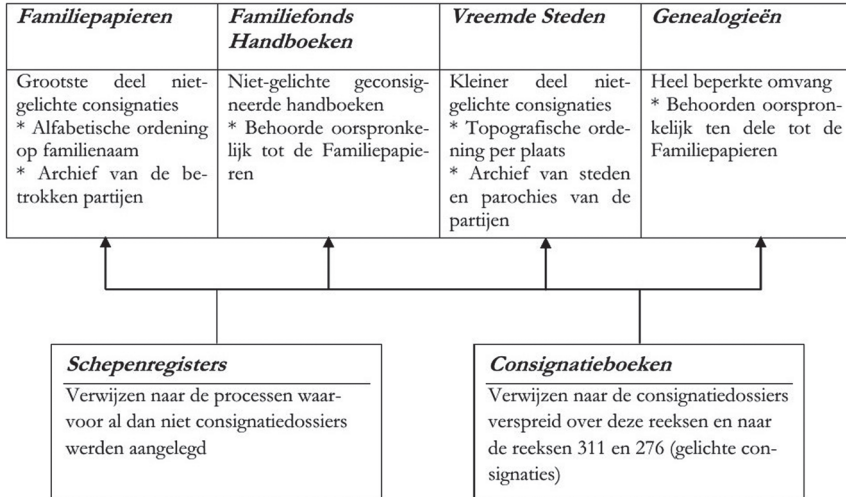
4.4. Oorspronkelijk ordeningsstelsel binnen de Gentse schepenbanken

Dankzij de bovenstaande casusdossiers krijgen we een beter zicht op de verschillende consignatiereeksen en -fondsen in het Gentse stadsarchief en hun onderlinge relatie. De verspreiding van de consignaties over de Familiepapieren, het Familiefonds Handboeken, de Vreemde Steden en de Genealogieën en hun relatie met de consignatieboeken en de schepenregisters hebben we hiernaast in een figuur samengevat. Deze fondsen bevatten niet-gelichte consignaties. Zoals eerder aangegeven, bevinden de gelichte en nog intacte consignatiedossiers zich onder de Reeksen 311 en 276 die in de figuur buiten beschouwing worden gelaten. Daar waar de gelichte consignatiedossiers minuten, kopieën en extracten van de geconsigneerde stukken bevatten, herbergen de niet-gelichte consignatiedossiers het eigenlijke geconsigneerde archief dat nooit is teruggekeerd naar de originele bezitter. De figuur hiernaast beschrijft een ideaaltype. Zoals uit de casusdossiers is gebleken, is

¹¹⁸ SAG, Reeks 276, nr. 4, 175r.

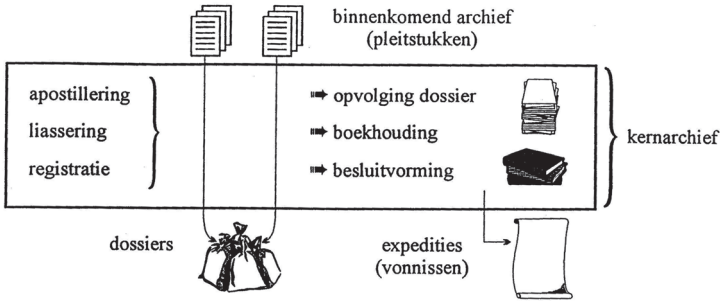
¹¹⁹ SAG, Reeks 333, nr. 90, 90.

de keuze van de archivaris destijds om de ene stukken in het ene fonds dan wel in het andere onder te brengen niet altijd even duidelijk. *Grosso modo* kunnen we toch deze verschillen tussen de fondsen aanstippen:

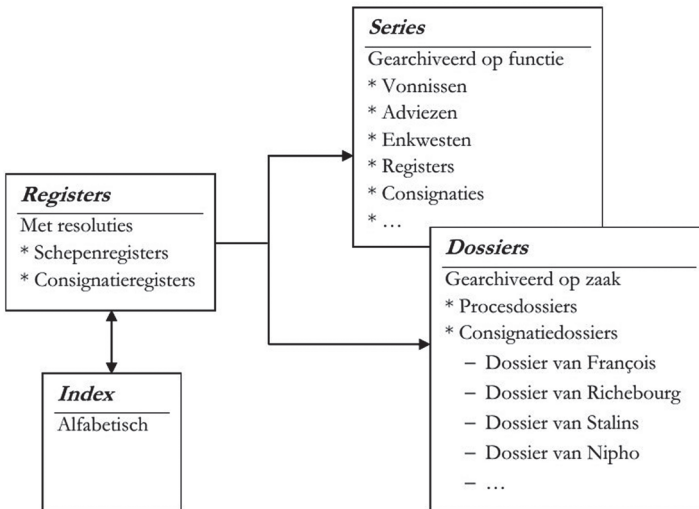
Verspreiding van de niet-gelichte consignatiedossiers over de Familiepapieren, het Familiefonds Handboeken, de Vreemde Steden en de Genealogieën en hun relatie met de schepenregisters en de consignatieboeken in het Stadsarchief Gent.

De consignatiedossiers maakten deel uit van ruimere procesdossiers. Als dusdanig behoorden consignaties dus tot het binnenkomend archief dat verder geapostilleerd, geliasseerd of geregistreerd kon worden. De consignaties werden door de schepenen dan gebruikt om een bepaald procesdossier verder op te volgen. Op die manier produceerden ze proces-verbalen, memories en dergelijke meer die aan het dossier werden toegevoegd. Uiteindelijk velden de schepenen een vonnis en vormden ze dus uitgaande stukken (expedities). Achteraf werd alles per serie op basis van de functie van het archief in kwestie gearhiveerd. Het consignatiearchief vormde een aparte serie binnen het archief van de griffie die op haar beurt per consignatiedossier en dus per zaak was geordend. De besluiten werden chronologisch geregistreerd en gekoppeld aan de dossiers en stukken (de bijlagen) waarnaar ze verwezen. De schepenregisters verwezen naar het (de) proces(stukken), de consignatieregisters naar de consignatie(stukken) binnen het proces. De schepenregisters werden achteraan voorzien van een alfabetische index op naam van de betrokken personen. Dat is niet het geval bij de consignatieboeken. Over het algemeen kunnen we samenvattend stellen dat de archiefvorming van de Gentse schepenbanken de archieffiguur van een rechtbank benaderde, zoals op p. 150 gevisualiseerd.

Archieffiguur van de archiefvorming binnen een rechtbank. Figuur afkomstig uit lessenreeks Archivistiek: Theorie en Methodologie, gedoceerd door prof. dr. Eddy Put.

Hierin werden een seriestelsel, *in casu* een resolutiestelsel, en een dossierstelsel met elkaar gecombineerd.¹²⁰ De primaire ordening was immers gecentreerd rond de resoluties die in de schepen- en consignatieboeken werden geregistreerd en die verwezen naar de series archiefstukken die als bijlagen fungeerden. Op hun beurt werden de series bijlagen volgens een tweede, zaaksgewijs ordeningscriterium gerangschikt in dossiers. Anders gezegd: de consignaties op zich waren geordend per dossier, maar in hun geheel vormden ze een serie in functie van de resoluties die voor de Gentse schepenen werden verleden. Schematisch ziet dat er als volgt uit:

Schema van het ordeningsstelsel van het schepen- en consignatiearchief van Gent tijdens het Ancien Régime: de combinatie van een serie- en dossierstelsel.

¹²⁰ Zie Den Teuling, *Archiefterminologie*, 77 (resolutiestelsel), 110 (dossierstelsel) en 121 (ordeningsstelsel) voor definities.

5. Besluit

Aan de hand van een studie van het archieffonds Vreemde Steden en zijn aanverwante reeksen en fondsen heb ik getracht een beter beeld te schetsen van de het proces van consignatie bij de Gentse schepenbanken ten tijde van het Ancien Régime. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, betekende consigneren meer dan het in bewaring geven van goederen als waarborg in gerechtelijke geschillen, vooral van gelden bij erfenissen, faillissementen of schuldvorderingen. In Gent had de consignatie in de eerste plaats betrekking op archiefbescheiden. Op vraag van de tegenpartij liet men immers archieven consigneren om die binnen een rechtszaak bij één van de schepenbanken als bewijslast in te zetten. De tegenpartij kon dan ‘*visie ende inspectie*’ nemen en eventueel ‘*copien ende extraicten lighten*’. Een studie van de consignatie bracht een beter inzicht in de vroegere functie, werking en structuren van het Gentse consignatiearchief – en daarmee ook van het Gentse schepenarchief in zijn geheel – dat vanaf het einde van de 19de eeuw heel erg versnipperd is geraakt. De gelichte consignaties bevinden zich nog steeds waar ze horen, namelijk onder het archief van de verantwoordelijke archiefvormer, de griffie van de schepenbanken: de reeksen 311 voor de Keure en 276 voor Gedele. Niet-gelichte consignaties zitten daarentegen verspreid over de fondsen Vreemde Steden, Familiepapieren, Familiefonds Handboeken en Genealogieën. Aan de hand van enkele gereconstrueerde casusdossiers kreeg ik een betere greep op de onderlinge relatie tussen deze reeksen en fondsen, op hun oude orde en op de huidige klassering van de consignatie. Op die manier kon de originele ordening van de consignatie afgeleid worden. Die was in eerste instantie volgens het resolutiestelsel geordend, zoals bij de stedelijke besturen van het Ancien Régime wel vaker het geval was. De consignatie vormde een aparte serie binnen het archief van de schepenbanken. De series behelsden de bijlagen van de resoluties of besluiten die in de schepenregisters werden opgenomen. Die registers vormden de schakel tussen de besluiten en bijlagen die samen binnen processen aan de schepenbanken waren ontstaan. Vervolgens werd de serie van consignaties door de Gentse griffies gearchiveerd op dossierniveau, alfabetisch op naam van de partij.

Willen we archivalistisch correct zijn, dan zou het consignatiearchief gerepositieerd moeten worden opdat de dossiers herenigd kunnen worden en terug bij de griffie van de schepenbanken kunnen berusten. Het voorkomen van enkele verdwaalde stukken en een gebrek aan een consequente annotatie en registratie van de consignaties bemoeilijken echter de identificatie van de geconsigneerde stukken. Daarenboven belet de slechte toegang op het Gentse consignatiearchief gebruikers vandaag gericht informatie hierin te vinden. Daarom is men aan het Stadsarchief Gent tegenwoordig bezig met het ontzamen van bepaalde geconsigneerde stuk-

ken. Strikt gezien druist dit in tegen het bestemmingsbeginsel waarbij ieder archiefstuk dient deel uit te maken van het archief waarin het bij ontvangst of opmaken is opgenomen. Wanneer stukken ontzamd worden naar een andere archiefinstelling zijn gebruikers immers niet langer in staat de link te leggen met de Gentse consignatie en gaat dus een deel van de contextinformatie verloren. Pragmatisme is echter geboden. In de praktijk lijkt het inderdaad weinig zinvol een hedendaagse gebruiker te laten zoeken naar een leenboek uit Aalst in een Gents consignatiedossier. Bovendien: als het historisch toeval er anders over had beslist en het consignatiedossier wel werd gelicht door de oorspronkelijke bezitter, dan waren deze stukken al veel langer ontzamd uit de stadsadministratie!

Dit artikel ambieerde niet alleen de Gentse casus van consignatie te onderzoeken, maar ook tot een eerste echte studie te komen van het proces van consignatie zoals het tijdens het Ancien Régime in diverse gerechtelijke archieven werd uitgevoerd. Een belangrijk voorbeeld is de in 2009 in de UNESCO-Werelderfgoedlijst opgenomen Insolvente Boedelskamer van Antwerpen. In haar scriptie van 2011 heeft Elien Doesselaere een enigszins mysterieuze link tussen de Insolvente Boedelskamer en de Antwerpse Consignatiekamer blootgelegd. Zonder echt greep op de Antwerpse consignatie te krijgen, besloot ze dat de consignatiekamer aan de basis van de Insolvente Boedelskamer moet gelegen hebben, maar dat de Boedelskamer zoals we die nu kennen toch in hoofdzaak een artificiële collectie is van Jan Denucé, de Antwerpse stadsarchivaris van de vroege twintigste eeuw.¹²¹ Een kijk in de archieven van de Insolvente Boedelskamer leerde haar immers dat die van een veel bontere slag waren dan alleen consignaties van gefailleerde kooplieden en bedrijven. Maar was als de Antwerpse consignatie vergelijkbaar was met haar Gentse tegenhanger en dus ook betrekking had op het consigneren van allerlei andere archiefbescheiden? Is het dan mogelijk dat die bonte samenstelling toch toe te schrijven valt aan de consignatie zelf? Ik poneer dat de consignatie een veel grotere impact kan hebben gehad op de inrichting van de Insolvente Boedelskamer en eventueel nog andere archieven zoals de vergelijkbare Desolate Boedelskamer van Amsterdam. In het Gentse geval, kunnen we de Vreemde Steden daarom niet zomaar toeschrijven aan de 'droom van een archivaris', zoals Timo Van Havere de uitbouw van het Gentse stadsarchief door de stadsarchivarissen tussen 1800 en 1930 heeft genoemd, maar eerder aan een reëel historisch archiefvormingsproces.¹²² Ik pleit daarom voor verder empirisch en vergelijkend onderzoek naar de consignatie als een potentieel belangrijke bron van archiefvorming tijdens het Ancien Régime.

---

¹²¹ Doesselaere, 'What's in a name?', p. 8.

¹²² Van Havere, *De droom van een archivaris*.